

Izlaganja sa Zagrebačkoga lingvističkoga kruga

Siniša Habijanec

Filozofski fakultet, Zagreb

Razvoj naglasnoga sustava slovačkoga jezika

Ako zavirimo u bilo koji standardizacijski priručnik slovačkoga jezika, definicija sustava njegovih suprasegmentalnih obilježja, koju ćemo tamo iščitati, prilično je jasna i nedvosmislena. Naglasak u slovačkom fiksiran je na prvom slogu fonetske riječi, s jedinom iznimkom mogućnosti neprelaženja naglasaka na proklitiku u trosložnim i višesložnim riječima. Kvantitativna opozicija fonološki je relevantna, uz ograničenije distribucije u obliku tzv. zakona o ritmičkom pokraćivanju, odn. ritmičkoga zakona. Radi se o jedinstvenom progresivnom fonološkom pravilu u slovačkom jeziku, prema kojemu u višesložnim riječima nakon dugoga sloga (dakle sloga koji sadržava dugi samoglasnik ili dvoglas) može slijediti samo kratki slog, npr. *dobré, dobrého*, ali *krásny, krásneho, biely, bi-ého*; isto tako *robím*, ali *chválím, triedím*. Zbog velikoga broja iznimaka, nastalih analogijskim morfološkim ujednačavanjem, ovo se fonološko pravilo tek uvjetno naziva zakonom.

Međutim, kad sustav suprasegmentalnih obilježja slovačkoga književnog jezika usporedimo sa suprasegmentalnim obilježjima svake od triju skupina slovačkih narječja (vidi tablicu), ustanovit ćemo da se on ne podudara ni s jednom od njih, pa čak ni sa sustavom suprasegmentalnih obilježja dijalekatske osnovice iz koje je nastao – srednjoslovačkim narječjima. Srednjoslovačka narječja imaju opoziciju kvantitete, djeluje u njima ritmički zakon, ali naglasak nije uvijek na prvom slogu, već često prelazi na pretposljednji slog, u određenim pragmalingvističkim, ali još uvijek nedovoljno jasno utvrđenim okolnostima. Naglasak je uvijek na prvom slogu u zapadnoslovačkim narječjima, ali u njima ne djeluje ritmički zakon. Od sustava standardnoga jezika najviše odudaraju istočnoslovačka narječja, koja imaju identičnu prozodijsku strukturu kao i poljski jezik: naglasak na pretposljednem slogu i neutralizaciju opozicije kvantitete.

Tablica

	fiksni naglasak na prvom slogu	opozicija kvantitete	ritmički zakon
slovački standard	+	+	+
zapadnoslovačka narječja	+	+	–
srednjoslovačka narječja	–	+	+
istočnoslovačka narječja	–	–	–

Samo se po sebi nameće pitanje uzroka prilične prozodijske raznolikosti slovačkih narječja, te pitanje konstituiranja naglasnoga sustava suvremenoga slovačkoga standarda.

Slovački je naslijedio praslavenski prozodijski sustav preznakovivši u kraćinu stari cirkumfleks, ali i stari akut, što je vjerojatno najstarija izoglosa koja ga odjeljuje od češkoga jezika (usp. č. *kráva, síla*, slk. *krava, sila*), a povezuje s poljskim jezikom. Izgleda da se u svim zapadnoslavenskim jezicima naglasak vrlo rano ustalio na prvom slogu. Razloge je moguće tražiti u utjecajima adstrata (njemačkoga i mađarskoga), ali vrlo su vjerojatno prevagnuli unutarjezični razlozi. Ustaljivanje inicijalnoga naglaska bilo je potrebno radi očuvanja opozicije kvantitete, koja je nakon nestanka fonološki relevantnoga slogovnog tona postala jedino fonološki relevantno suprasegmentalno obilježje. Izoglosni val ustaljivanja naglaska na prvom slogu krenuo je s češkoga područja u 13. stoljeću ili možda i ranije, te zahvatio sve zapadnoslavenske jezike osim sjevernokašupskoga. Drugi je veliki izoglosni val obilježen prebacivanjem naglaska s prvoga sloga na pretposljednji, te posljedičnim gubitkom kvantitete. Taj je izoglosni val krenuo negdje u 15. st. s poljskoga područja prema jugu, zahvativši donjolužičkosrpski jezik i istočnoslovačka narječja. Srednjoslovačka narječja našla su se u žrvnju između tih dviju izoglosa, te nisu potpuno prebacila naglasak na pretposljednji slog, niti potpuno izgubila kvantitetu (ritmički zakon).

Današnji se pak naglasni sustav slovačkoga standardnog jezika ustalio relativno kasno. Prema sačuvanim svjedočanstvima izgleda da je dvojaki srednjoslovački naglasak bio uvriježen u govoru učenih ljudi sve do početka prošloga stoljeća. Razloge prevladavanju dosljednoga inicijalnog naglaska, danas općeprihvaćene i rasprostranjene ortoepske norme, treba tražiti u jakoj bohemizaciji u međuratnom razdoblju, te u premještanju kulturnoga središta Slovačka iz Martina (srednjoslovačko područje) u Bratislavu (zapadnoslovačko područje). Međutim, i ovdje su jednako važni unutarjezični činioci. Naime, naglasna norma srednjoslovačkih narječja uslijed svoje nedosljednosti, nesustavnosti i oslanjanja na intuiciju teško bi mogla zaživjeti kao ortoepska norma svih govornika slovačkoga jezika.

Damir Kalogjera
Filozofski fakultet, Zagreb

O purizmu

Povod izlaganju bilo je autorovo sudjelovanje na konferenciji »Purizam u germanskim jezicima«, na Sveučilištu u Bristolu.

Iako se smatra da purizam nije tema od većega interesa za akademske lingviste, pojave kao što su francuski zakon protiv engleskih posudnica vode za-

ključku da purizam može biti važan u lingvističkom vidu života nekih jezičnih zajednica.

Spomenuta pojava dovodi također u pitanje generalizaciju koju predlaže G. Thomas (1992), prema kojoj su najmanje podložni ksenofobičnom purizmu jezici koji su se neprekidno razvijali kao nacionalni pisani jezici od renesanse ili čak ranije.

Purizam se povezuje sa standardizacijom jezika, izgradnjom nacionalnih država i sl. i ne bi bio spontana pojava, već bi bio »ograničen na one govorne zajednice u kojima je jezik jezgrena vrednota u grupnom identitetu« (Barbour), ali ima tragova postojanja »naivnoga purizma« koji se javlja prije nego što su se razvijale ideje nacionalne svijesti. (Spominju se gruzijski prevoditelji Evanđelja u 9. st.)

Puristi (čistunci) utvrđuju koji su to izvori »nečistunstva« gdje treba djelovati, ali purizam ne znači isključivanje svega što nije »urođeno« nekom jeziku. Tako se purističko djelovanje može usmjeriti na utjecaje kojega izvora, a da se potpuno otvori utjecaju nekoga drugog izvora. Galicijski puristi odbijaju španjolski (kastiljanski) utjecaj, a ne protive se portugalskomu). Pitanje je dakle je li purizam transparentan termin, pa ga Comrie (1994) svodi na »identificiranje stanovite prijetnje i reakciju na tu prijetnju« (1994). Očigledno je da je taj termin u uporabi višeznačan te je obično modificiran kojim atributom. Spominje se purizam koji se odnosi »ili na vanjski uvoz ili na unutarnju degradaciju« pa se po smjeru djelovanja razlikuje ksenofobični, reformistički, zaštitni, tradicionalistički, nacionalistički i šaljivi purizam, a po tipu purističke zamjene (nadmjeska) na arhaizirajući, etnografski i elitistički.

Purističko se djelovanje obavlja uglavnom na pisanome jeziku, a može utjecati na sve razine jezičnoga ustroja, no najviše se tiče vokabulara. S ovim u vezi spominju se problemi lingvističkoga purizma u velškom i irskom gdje se naglašava leksičko čistunstvo (zamjena engleskih riječi), dok istodobno sintaktički anglizmi neprimjetno promiču.

Iz definicija purizma može se prepoznati stav autora prema prema ovome procesu: »Naziv koji se rabi u pogrdnom smislu u lingvistici da bi se označila jedna misaona škola koja smatra da jezik treba čuvati od izvanjskih procesa koji se u nj uvlače i tako proizvode promjene npr. od pritiska drugih dijalekata i jezika (kao u posudenicama) i varijacija koje unosi kolokvijalni govor. Ovu »purističku« brigu lingvisti smatraju neprimjerenom podsjećajući na neizbježnost jezičnih promjena kao odjeka društvenoga, kulturalnoga i psihološkog razvitka (Crystal 1997).

»To je jedan zbir pogleda koji vodi kodifikaciju i kultivaciju književnoga jezika u skladu s jednim idealnim modelom 'čistoga' jezika odbacivanjem elemenata koji se ne uklapaju u ovaj model« (Ševčík 1974)

Mate Kapović
 Filozofski fakultet, Zagreb

Duljina u hrvatskom jeziku u poredbi sa srodnim jezicima

Svrha je predavanja bila izložiti opće probleme odraza praslavenskih duljina u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima (koji su očuvali duljinsku oprjeku ili njezine tragove). Na početku je kao uvod izložena bilježba hrvatskoga naglasaka oviskom (˘):

brät = br'at; sũša = s'ũša; nõga/nogà = nog'a; tráva/trävà = träv'a
 brät, zà brata/za bräta = br'at, za_br'ata; bõg, zà boga = 'bõg,? 'za_boga
 brät, bräta = br'at, br'ata; mäč, mäča/mačã = mač', mač'a

Zatim su bile iznesene glavne osobine naglasnih sustava pojedinih slavenskih jezika (slovenskoga, češkoga, poljskoga, slovjinskoga, ruskoga itd.) i općeslavenske akcentuacije¹. U općeslavenskom postojahu stari silazni naglasci – kratki *˘ (odražava se kao kratki silazni u hrvatskom *kòlo > kòlo) i dugi *ˆ (*mêso > hrv. mēso) i stari uzlazni naglasak (stari akut) – *jâma > hrv. jâma (u hrvatskom kratki silazni). Osim njih postoje i dva nova uzlazna naglasaka (neoakuta) nastala pomakom naglasaka prema početku: dugi *kljũčь > kljũč (novostokavski, ali u starostokavskom, čakavskom i kajkavskom uglavnom očuvan taj naglasak kljũč), kratki *kòšь > hrv. kòš. Tri su naglasne paradigme (n. p.) – *a* (nepromjenljivi nagl., hrv. br'ät, br'äta), *b* (nagl. na 1. slogu iza osnove, štok. mäč', mäč'a/čak. mač'ä) i *c* (slobodan, promjenljiv nagl., hrv. 'grâd, 'grâda, u gräd'u, gradóv'ä).

U općeslavenskom je razlikovna duljina samoglasâ zamijenjena razlikovnom kakovošću samoglasâ – *a : *ã > *o : a, *i : î > *ь : *i itd. Stari dugi samoglasni (npr. *a i *i) i dalje ostaju zalihosno dugima, ali se onda u nekim slučajevima krata (npr. träv'ica), a u drugima ne (npr. träv'a). Na predavanju je glavna svrha bila objašnjavanje prilika tih pokrata odnosno očuvanja stare duljine.

Općeslavenske naglašene duljine

Uzlazne

Stari se dugi akut (ˆ) u hrv. krati u kratki silazni (˘). U češ. ostaje dug u riječima do dva sloga. Hrv. vràna, češ. vrána.

Silazne

U hrv. dugi cirkumfleks (˘) ostaje dug u dvosložnim riječima (mêso), a u trosložnima se i višesložnima krati (grâda : grädovi). U Zslav. se krati (češ. maso).

1 Praslavenskim se smatra jedinstven jezik oko godine 600., a općeslavenskim nejedinstven, dijalekatski raščlanjen jezik između 7. i 11. stoljeća. Naglasni se sustav izravno može uspostaviti samo za općeslavenski.

Nove uzlazne

Novi akut (´) ostaje svagdje dug, bez obzira na broj slogova (hrv. pútník, češ. poutník).

Općeslavenske prednaglasne duljine

Ispred jedne more

Duljina ostaje ispred jedne more (naglašene), hrv. trúba, češ. trouba.

Ispred dviju mora

Duljine se krata ispred dviju mora (ispred dvaju slogova ili dugoga naglašenoga sloga), hrv. trúbica, češ. trubice.

Općeslavenske zanaglasne duljine

Iza cirkumfleksa (n. p. *c*)

Ostaju u hrv., krata se u Zslav. Hrv. gòlúb, češ. holub.

Iza staroga akuta (n. p. *a*)

Ostaju u hrv., nedosljedno i u Zslav. Hrv. mjèsēc, češ. měsíc.

Na kraju je još bilo riječi o novim duljinama u hrvatskom kao što su duljenje zadnjega sloga u n. p. *c* (*bògъ > bóg, *gòvorъ > gòvör), stezanje (mòjega > mōga), dijalekatno duljenje zbog ispadanja poluglasa (sùdē, vòdstvō), neočekivano duljenje u n. p. *b* (dvör, nōž, jēž...), duljenje ispred sonanta u zatvorenu slogu (sùnce < sùnce, čak. stār < stār), duljina u genitivu množine (jèzikā, žénā), duljina veznoga samoglasa u sadanjem vremenu (kòljēš, ali zòveš), mlade duljenje ispred dočelnoga sonanta u štok. (jävör < jävor), razne ujednačke (dān, dāna umj. *dāna) i mlade duljine (mōre > mōre pod utjecajem talijanskoga) i kanovački naglasak (prórok umj. pròrok).

Izabrana literatura

Brozović, Dalibor & Ivić, Pavle 1988, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, JLZ »Miroslav Krleža«, Zagreb

Carlton, Terence R. 1991, *Introduction to the phonological history of the Slavic languages*, Slavica Publishers, Inc., Columbus

Ivšić, Stjepan 1971, *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije (Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent)*, mit einer Einleitung sowie Berichtigungen und Ergänzungen des Verfassers herausgegeben von Christian Alphonsus van der Berk, Slavische Propyläen, Texte in Neu- und Nachdrucken, Band 96, Wilhelm Fink Verlag, München

Jurišić, Blaž 1966, *Rječnik govora otoka Vrgade, I dio*, JAZU, Zagreb

Jurišić, Blaž 1973, *Rječnik govora otoka Vrgade, uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima, II dio, Rječnik*, JAZU, Zagreb

Kapović, Mate (?), »Razvoj starih duljinā u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima«, *Filologija* (izići će)

- László, Bulcsú 1996: 430–451, »Općitbena bilježitost pri odredbi srbštine i hrvatštine«, u: *Jezik i komunikacija. Zbornik*, urednici Marin Andrijašević, Lovorka Zergollern–Miletić, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb
- Leskien, August 1914, *Grammatik der Serbokroatischen Sprache*, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg
- Matasović, Ranko, *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika* (rukopis)
- Stang, Christian S. 1957, *Slavonic accentuation*, I komisjon hos H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo
- Stankiewicz, Edward 1993, *The Accentual Patterns of the Slavic Languages*, Stanford University Press, Stanford

Marko Kovačić
Zagreb

Grecizmi u suvremenom hrvatskom jeziku

Predavanje je izvadak iz opširnijeg rada na temu grecizama u suvremenom hrvatskom jeziku. Radi se o fonološkom dijelu rada, odrazima grčkog u našem jeziku i o praćenju nedosljednosti i nedoumica u tom procesu. Proces se promatra s današnjeg stanovišta uzimajući u obzir da je promjena prisutna, da se u drugim okolnostima nije odvila na isti način te je stoga nedosljedna.

Pokazalo se da u današnje vrijeme bolje povezanosti, komunikacije i globalizacije posuđivanje u jezicima–primaocima urada odrazima koji su vjernije kopije izvornika, čak i uz prilagodbe novoj fonološkoj okolini. Zato su grecizmi u suvremenom hrvatskom jeziku bliži svojem internacionalnom obliku i stoga izvornome negoli su to bili u starijih pisaca, odakle su navedeni primjeri *Aležandar za Aleksandar*, *bažilišk za bazilisk*, *Omir za Homer*. Spomenute prilagodbe fonološkom sustavu jezika–primaoca ipak su sustavne primjerice u eliminaciji geminata i mijenjanju mjesta naglaska, no moguć je i obrnut proces, naime da se jezik prilagodi preuzetim riječima. Budući da u hrvatskom riječi nisu počinjale samoglasnicima *a* i *e*, obavezna je bila prejutacija grčkih riječi koje počinju tim samoglasnicima, no ta tendencija nije više prisutna. S nestankom aspiracije povezana je jotacija i ozvučavanje skupine *ks > gz*. Kod riječi *halucinacija*, aspiracija je prisutna mada je u izvorniku nema. I fonotaktički se primalac mijenja, naime raspored i dodiri njegovih glasova, u onoj mjeri u kojoj se po tom kriteriju razlikuju jezici između kojih dolazi do kontakta. Dolazi do ranije nepostojećih kombinacija u primaocu, kao u slučaju završetaka riječi *smaragd*, *diftong*, *dijamant*, *katapult*.

Od samoglasnika, stražnji (α , o , ω , ou) uglavnom ostaju nepromijenjeni. Kod starijih riječi η je podložna itacizmu. Jednako dvoglasni koji se kombiniraju s ι doživljavaju veće promjene od onih koji se kombiniraju s u : $\alpha\iota$, $\epsilon\iota$, $o\iota$, αu , ϵu / e , ι , ι , au , eu /. U nekim učenim riječima (*ajhmofobija*, *seizmografija*, *mejoza*, *pleistocen*) dvoglasni ostaju nepromijenjeni.

Usljed nesustavnog odvijanja ovih promjena zanimljiva je pojava homofonije morfema. Zbog gubitka labijalnosti fonema /ü/, dolazi do homofonije između prefiksa *hipo-* nastalog od ἵππος i *hipo-* nastalog od ὑπό, kao u *hipodrom*. S druge strane razlikuju se riječi koje se sastoje od istih morfema: da su se sve promjene odvijale po istim pravilima, riječi *hipodrom* < ἵππόδρομος i *podrum* < ὑπόδρομος glasile bi jednako. Čak je trostruko porijeklo afiksa *filo-*: od φῦλον (*filogeneza*), φύλλον (*filoksera*, *klorofil*) i φιλέω (*filozofija*, *filmofil*). φῦλον – 'pleme' (*filogeneza*); φύλλον – 'list' (*filotaksija*).

Suglasnici se, osim što gube geminaciju, umekšavaju, gube aspiraciju, jednake se po zvučnosti, ozvučuju. Umekšava se κ ispred ι i ε u /c/, aspiraciju gubi χ ili pak samo aspiracija i ostaje, pa se χ može odraziti kao /h/ i kao /k/ u podjednakom broju primjera, čak i u istim morfemima (*kirurgija*, *hiromantija*). Ovdje međutim nedosljednost na primjeru *autarhija* : *autarkija* doprinosi boljem razumijevanju. Ozvučuje se σ u nepredvidivim situacijama, kao u *anozmi-ja*, mada je *osmoza*. Osim nedoumica oko odraza κ, χ, ξ, aspiracije, zabunu stvara i skupina σχ koja je prisutna kao sh, š, šk (*shema*, *išijas*, *škola*)

Neke su riječi oblikom odoljele promjenama, na primjer: ἄρσην > *arsen*, γλῶσσα > *glosa*, δόγμα > *dogma*, κλίμα > *klima*, νέκταρ > *nektar*, πᾶγμα > *pragma*, σπέρμα > *sperma*. Druge se pak riječi mijenjaju mimo dvih promjena: ἀγγελία > *anđeo* i *evanđelje*, κυπάρισσος > *čempres*, zatim *kamilica*, *peršin*, *dijamant*, *đavo*.

Vlastita i druga imena promatraju se kroz primjere kao i drugi grecizmi uz širi zemljopisni opseg razmatranja: στέφανος i Τρύφων u svojim odrazima *Stjepan* i *Tripun* pokazatelji su promjene φ > p.

U daljnjem izlaganju naznačene su uz zaključak i neke morfološke i leksičke promjene te semantički pomaci.

Popis literature

- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber (RHJ)
- Anić, Vladimir, Ivo Goldstein. 1999. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber (A–G)
- Babić, S, B. Finka, M. Moguš. 1971. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga
- Bezljaj, France. 1976. *Etimološki slovar slovenskoga jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti
- Brodnjak, Vladimir. 1991. *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine (RR)
- Ćirilov, Jovan. 1989. *Hrvatsko–srpski rječnik inačica, srpsko–hrvatski rečnik varijanti*. Beograd: Stilos
- Divković, Mirko. 1900. *Latinsko–hrvatski rječnik*, Zagreb: pretisak Matica hrvatska, 1990. [Pretisak izdanja iz 1900.]
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, I–VI, 1966 – 1969. Zagreb: Leksikografski zavod (ELZ)
- Filipović, Rudolf. 1986. *Teorija jezika u kontaktu : uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga. (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, knjiga 59)
- Frangješ, Ivo. 1968. *Pet stoljeća hrvatske književnosti – knjiga 7: Hanibal Lucić, Petar Hektorović*. Zagreb: Zora, Matica hrvatska

- Gómez de Silva, Guido: *Elsevier's Concise Spanish Etymological Dictionary*. 1985. Amsterdam: Elsevier
- Haarman, Harald. 1994. *The Journal of Indo-European Studies*, Vol. 22, 1994.
- Heller, Humez, Dror. 1983. *Private Lives of English Words*, London: Routledge & Kegan Paul
- Iveković, F, Ivan Broz. 1901. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek)
- Jurišić, Blaž 1902. *Nacrt hrvatske slovnice*. [I]: *Glasovi i oblici u povijesnom razvoju*. Zagreb: Matica hrvatska. (Znanstvena knjižnica) [Pretisak izdanja iz 1944.]
- Maretić, T: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, 1963. Zagreb: Matica hrvatska (prvo izdanje 1899, drugo izdanje 1931.)
- Medicinski leksikon*. 1981. Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga
- Musić, Majnarić. 1989. *Gramatika grčkoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga
- Šonje, Jure (ur.). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga
- Room, Adrian. 1986. *Dictionary of True Etymologies*, Routledge & Kegan Paul, London, New York
- Senc, Stjepan. 1910. *Grčko-hrvatski rječnik*, Zagreb
- Skok, Petar. 1971–74. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–IV*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
- Vasmer, Max. 1944. *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften
- Webster's Ninth New Collegiate Dictionary*. 1991. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Inc.
- Zamboni, Alberto. 1976. *L'etimologia*. Bologna: N. Zanichelli Editore
- Zingarelli, N. 1990. *Il Nuovo Zingarelli, Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli
- Žubrinčić, Darko. 1994. *Biti pismen biti svoj*, Zagreb: HKD sv. Jeronima

Milica Mihaljević

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

Internetsko nazivlje u publicističkome funkcionalnom stilu

Posljednjih se godina u kroatističkoj literaturi mnogo pisalo o funkcionalnim stilovima hrvatskoga standardnog jezika. Interes za funkcionalne stilove potaknut je serijom članaka profesora Josipa Silića objavljenih u časopisu *Kolo* 1996. i 1997. godine. Funkcionalnim su se stilovima mnogo bavile i Lada Badurina i Marina Kovačević. Budući da već nekoliko godina predajem studentima novinarstva, željela sam raspravu o funkcionalnim stilovima hrvatskoga jezika konkretizirati, učiniti je primjenjivijom i utemeljenijom u praksi. Stoga mi je cilj pokazati kakvo se nazivlje u praksi pojavljuje u određenome funkcionalnom stilu (deskriptivni pristup) te kakvo bi to nazivlje trebalo biti (normativni pristup – jezični savjeti). Internetsko sam nazivlje odabrala zbog njegove aktualnosti te zbog mnoštva problema koji se uz njega povezuju. Za ovu je temu posebno važno razmotriti odnos između neutralnog standarda i razgovornoga

funkcionalnog stila standardnog jezika, žargona koji je isključen iz standardnog jezika, znanstvenoga i publicističkoga funkcionalnog stila. Važno je shvatiti da nije isto govorimo li o znanstvenome internetskom nazivlju ili o hakerskome žargonu¹. Pravila koja vrijede za znanstveno nazivlje ne mogu vrijediti za žargon i obrnuto. Znanstveno nazivlje i žargon dva su suprotna pola govora o internetu. Između njih nalaze se kolokvijalizmi koji pripadaju razgovornomu funkcionalnom stilu hrvatskoga standardnog jezika (npr. *kompjutoraš*, *hardveraš*). Nazivlje dakle nije ograničeno samo na znanstveni funkcionalni stil, već se može pojaviti u svim funkcionalnim stilovima od književnoumjetničkoga do znanstvenoga. Publicistički je funkcionalni stil posebno zanimljiv jer je njegov utjecaj na opći jezični standard mnogo veći nego utjecaj znanstvenoga funkcionalnog stila. Ako se neki naziv počinje pojavljivati u novinama, on će brzo biti općeprihvaćen, svi će ga znati i upotrebljavati. U dnevnim novinama i časopisima često možemo pronaći članke koji se odnose na internet, npr.: *U zatvor zbog interneta*, *Internet razara brakove*, *Umro od cjelonoćnog igranja računarnih igara*, *Internet poboljšava društveni život*, *Internet važan kao i ostali mediji*.

17. 11. 2002. godine proslavljena je desetogodišnjica prvoga spajanja Hrvatske na internet i tada je raspisan natječaj za internetske projekte pod naslovom *Vrijeme je za internet*. Osim novinskih članaka koji su prikupljeni na toj internetskoj stranici prikupila sam određen broj drugih članaka iz različitih novina i dnevnih listova. Posebno ističem dodatke *Večernjemu listu Sve o Internetu* (dodatak je bio u novogodišnjem broju) te dodatak Darija Sušnja *Internet računala za početnike* koji je u PDF formatu dostupan na web-stranici *Večernjega lista* (<http://www.vecernji-list.hr>). Pregledavši takav korpus, uočila sam da se u tim tekstovima pojavljuje relativno malen broj čestih internetskih naziva, ali je s njim povezan velik broj problema. Ovdje ću nabrojiti samo nekoliko najčešćih problema te moguće smjerove njihova rješavanja.

1. U publicističkome stilu riječ internet potvrđena je i s velikim i s malim početnim *i* (često čak i u istome članku). Posebno napominjem da se tu radi o slučajevima kad je značenje isto. Naime, neki su informatičari pokušali razgraničiti značenje riječi *Internet* i *internet*. Ako je ta dva značenja potrebno razlikovati, to se mora provesti na koji drugi način jer je razlikovanje s pomoću velikoga odnosno maloga početnog slova nedovoljno precizno zbog toga što se razlika neutralizira na početku rečenice. Do pisanja riječi internet velikim početnim slovom došlo je pod utjecajem engleskog jezika koji ima posve drukčija pravila za veliko i malo slovo od hrvatskoga². Budući da je internet način komuniciranja kao telefon, pismo, faks, trebalo bi ga uvijek pisati malim slovom. Zanimljiv je primjer da se 23. prosinca 2002. u *Večernjemu listu* nalazio dodatak *Sve o Internetu*. Na naslovnici je toga dodatka *internet* bio napisan velikim

1 Vidi Hudeček, Mihaljević, Pilić 2002: 43.

2 Velikim se početnim slovom npr. pišu nazivi jezika, nazivi lingvističkih pravila (Move α), znanstvenih pravaca (Minimalist programme, Government-and-Binding Theory, Systemic Linguistics) Sve su potvrde navedene prema Trask 1999).

početnim slovom. Ista je naslovnica ponovljena i na naslovnici *Večernjeg lista*. Međutim, u samome se dodatku *internet* dosljedno piše malim početnim slovom, npr. *Sigurno ste već čuli za taj famozni internet*. (str. 2)

2. Riječ *internet* često se pojavljuje i kao prvi element dvočlane sveze u kojoj je katkad napisana kao polusloženica, tj. sa spojnicom, a katkada kao dvije riječi. Zabilježila sam ove potvrde: *internetski projekt*, *Internet usluga*, *internet–usluga*, *internet–veza*, *Internet veza*, *internetska veza*, *internet–priključak*, *internet–fotelja*, *Internet sadržaj*, *internet usluga*. U takvim bi svezama prvu sastavnicu najbolje bilo zamijeniti pridjevom *internetski*.

3. Problem je komuniciramo li s kim *preko interneta*, *putem interneta* ili *internetom*. Iako se prve dvije mogućnosti mnogo češće pojavljuju u publicističkome funkcionalnom stilu od treće mogućnosti, smatram da je normativno najprihvatljivije reći *komunicirati internetom* kao *razgovarati telefonom*.

4. Otvoreno je ostalo pitanje kako glasi akuzativ od računalnog naziva *miš* (*držim u ruci miš ili miša*). U novinama je potvrđeno jedno i drugo. Iako se tu radi o neživome, pa bi prema tome trebalo *miš*, zbog metaforičkog je postanka tog naziva češći akuzativ *miša*.

Na kraju izlaganja da bih prikazala smjerove razvoja hrvatskoga računalnog i posebno internetskog nazivlja i njegovu uporabu u publicističkome funkcionalnom stilu, navodim podatak da je osamdesetih godina 20. stoljeća *Večernji list* objavljivao dodatak pod nazivom *Kompjutor u kući*, devedesetih godina dodatak se sličnoga sadržaja zvao *Računala*, da bi u 21. stoljeću bio preimenovan u *Link*. Naziv bi se *link* mogao zamijeniti hrvatskim nazivima *poveznik* ili *poveznica*, a čak i kad bismo prihvatili anglizam *link*, nema razloga da baš njime nazovemo i tjedni dodatak. S obzirom na veliki utjecaj koji publicistički stil ima na jezičnu kulturu bilo bi važno da se više pozornosti posveti nazivlju koje se u njemu pojavljuje.

Literatura

1. Hudeček, L., M. Mihaljević i J. Pilić. 2002. *Hrvatski jezik IV*. Profil. Zagreb.
2. Kovačević, M. i L. Badurina. 2001. *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Izdavački centar Rijeka. Rijeka.
3. Mihaljević, M. 2003. *Kako se na hrvatskome kaže WWW (kroatistički pogled na svijet računala)*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
4. Silić, J. 1996. *Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika*. Kolo 1: 244–248.
5. Silić, J. 1997. *Razgovorni stil hrvatskoga standardnog jezika*. Kolo 4: 483–496.
6. Silić, J. 1997. *Znanstveni stil hrvatskoga standardnog jezika*. Kolo 2: 397–415.
7. Silić, J., 1997. *Novinarski stil hrvatskoga standardnog jezika*, Kolo 3: 397–415.
8. Trask, R. L., 1999. *Key Concepts in Language and Linguistics*. Routledge. London and New York.

Nives Opačić
Zagreb

Strah od materinskoga (hrvatskoga) standardnog jezika

Moje predavanje u Zagrebačkom lingvističkom krugu nastavlja se na moju tezu da se Hrvati boje svojega materinskog (hrvatskog) jezika, i to njegova standardnoga / književnog oblika. Premda se u svim tranzicijskim zemljama osjećaju zamjetne promjene, poglavito u leksiku, ipak u hrvatskom standardnom jeziku – a, prema tome, i u položaju izvornih govornika prema vlastitom jeziku – primjećujem jedinstvenu pojavu: strah od vlastitoga (standardnoga) jezika. On se očituje ponajviše na leksičkoj razini, no nije mimoišao ni morfološku, ni sintaktičku, ni tvorbenu, pa ni pravopisnu. Tako smo u samostalnoj hrvatskoj državi svjedoci zanimljive sociolingvističke pojave, koja me i privukla da je pomnije analiziram. Naime, imamo svoju državu, a u njoj vlada opća nesigurnost, pa i stalno zamuckivanje, izvornih govornika u situacijama kada bi se trebali služiti hrvatskim standardnim jezikom.

Pokušala sam pratiti rezultate što ih je prouzročio spomenuti strah i dokučiti razloge koji su doveli do takva stanja. Zainteresiranima u Zagrebačkom lingvističkom krugu potkrijepila sam spomenutu pojavu primjerima na svim spomenutim razinama.

Promjene na **leksičkom** planu najlakše se uočavaju, pa mi se učinilo najboljim početi od njih. Od uspostave samostalne Republike Hrvatske 1990. godine do 2000. godine strah od srbizama (potpomognut i ratom protiv Hrvatske) bio je najizraženiji. Takva bojazan nije se izražavala prema npr. engleskom jeziku, a danas možemo vrlo lijepo vidjeti čime je taj nekontrolirani prodor anglizama urodio. U strahu od srbizama pojavilo se više razlikovnih rječnika (razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika), ali – kako to često biva – ta je puristička metla, koliko god katkada dobrodošla, ipak pomela i dobre hrvatske riječi, vjerojatno samo zato što su se govorile i prije 1990. godine. Nažalost, bilo je i takvih (više–manje u vlastitoj nakladi) koji su protjerivali sve ono što su **oni mislili** da pripada srpskom jeziku, tako da ćemo prve godine samostalne hrvatske države pamtiti i po kojekakvim razlikovnim rječnicima i jezičnim savjetnicima vrlo upitne kvalitete. Upravo te teško objašnjive leksičke promjene lijepo su pokazale kako je u osnovi toga straha od hrvatskoga standardnog jezika zapravo politički motiviran strah, koji je u krajnjoj instanci lako donosio etiketu izdajice, političkoga neprijatelja, 'komunjare' i sl., od čega se, naravno, teško oprati. Tako je hrvatski književni jezik postao i sredstvo političke identifikacije, nerijetko i iskazivanje pripadnosti jednoj političkoj opciji, pa i stranci. Kako ljudi više nisu znali koje su se to riječi (i zašto) tako brzo mijenjale, zavladao je i strah od istupa u javnosti, a oni koji ga nisu mogli izbjeći bili su vidno napeti što govore pred kamerama, pa se i njihov govor doimao nedorečeno, blijedo i mucavo. Nerijetko su zbog te nesigurnosti pribjegavali upotrebi lokalnoga govora, u kojem se svatko – razumljivo – osjeća dobro jer to zna. Ovako, služeći

se standardnim jezikom, ako bi štogod i rekli, odmah bi sami sebe ispravljali onako kako su eventualno **načuli** da se 'sada' hrvatski pravilno kaže. Pitanje: kako se to **sada** hrvatski pravilno kaže? najbolje ilustrira situaciju koja će proizvesti vrlo jaku nelagodu u javnom istupanju, no briga za jezik nije u tome bila primarna, nego strah od političke kvalifikacije ili, još gore, diskvalifikacije. Iz toga su nastali žalosni primjeri. Tako je npr. riječ **radnik** navukla na sebe svu žuč zbog desetljeća vladavine 'radničke' države (SFRJ). **Djelatnik** ju je žustro smijenio. Oni koji su ga ustoličili nisu uopće provjerili zauzima li ona već neko značenjsko polje i – ako zauzima – koje. Tako se dogodilo da nešto što u starijim rječnicima hrvatskoga jezika stoji za 'radni dan' (djelatnik) odjednom postane ono što je dotad bio **radnik**. U bijesu na prošli režim čini se da su prednjačili oni koji su u njemu, kao članovi Saveza komunista, uživali u stanovitim beneficijama, no u Republici Hrvatskoj masovno su se priključili i opet stranci na vlasti, HDZ–u, pa da dokažu svoju lojalnost i revnost, okomili su se i na tako nedužnu sintagmu kakva je – **radno vrijeme**. Ono je na mnogim vratima dućana i ustanova postalo – **djelatno vrijeme**. Sumnjiv je bio i **cjenik**, pa mu je nepoznat netko našao 'hrvatsku' zamjenu – **koštovnik**. Ni bolju ni potrebnu.

O tim i sličnim pojavama pisala sam i govorila u mnogim prigodama, a na ZKL–u predočila sam publici primjere takve zastrašenosti u leksiku (zadaća : uradak; drug : prijatelj; zbornica : vijećnica; tisuća : hiljada; tisak : štampa; pop itd.).

U tvorbi riječi pokazala sam 'sumnjivost' nekih sufikasa, npr. –**lac** (**ronilac** je postao **ronitelj**; **misilac** – **mislitelj** itd.). **Prodavači** i **kupci** trebali su postati samo **prodavatelji** i **kupitelji**; **Spasitelj** (Krist) i **spasilac** (na plaži) po tom bi se obrascu izjednačili itd. I sufiks za tvorbu imenica ženskog roda –**ka** nekim je 'zalcima' hrvatskoga jezika bio sumnjiv (osobito onima koji misle da je jedini sufiks u toj tvorbi –**ica**). Navela sam primjer **novinarke**, koja je trebala uvijek i svugdje biti **novinarica**.

Nekadašnja T–deklinacija također se pokazala sumnjivom, i to svojim nastavcima. Kako je to deklinacija još iz staroslavenskog razdoblja (nisu nam je, dakle, nagurali Srbi, kako se obično opravdavala svaka od opisanih promjena), po njoj su se sklanjale imenice koje su označavale mladunčad: **pače** / **pačeta**, **pile** / **pileta**, **tele** / **teleta**, **janje** / **janjeta**, pa i **dijete** / **djeteta**. Za **dijete** / **djeteta** nitko neće ni pomisliti da nije hrvatski dobro, no zato su se na meti kritike našle životinje. Za neke su naše glave **pače**, **pile** itd. srbizmi koje valja iz hrvatskog jezika izbaciti, pa oni uvode **pačić**, **pilić** i sl., premda od jednine **pače**, **pile** itd. množina glasi **pačići**, **pilići**. Oblik **pile**, **pače** (i **dijete!**) vrijedi za **oba** spola, a **pilić**, **pačić** itd. samo za muški.

U morfologiji **genitiv** je postao proskribirani padež, pa su oni koji su tek nešto načuli o 'izlasku iz genitiva' zdušno prionuli i nastojali ga izbaciti i kad treba i, još više, kad ne treba. Plodovi takva uma jesu divni izričaji 60 **vlažnih** postotaka (mjesto 60% **vlage**), **stišna** struktura (što bi trebalo razumjeti kao strukturu **stih**) itd.

U sintaksi je najviše negodovanja izazvao veznik **da**. Naravno da se u općoj hajci, koju uvijek predvode neznalice, **svaki da** nastojao istisnuti. Pokazala

sam značenjsku razliku između rečenica: Ja se neću smiriti. i Ja neću **da se smirim**. Naravno, sumnjiva je 'srpska' formula **da plus prezent**. Takvi ne znaju da glagol **htjeti** može izražavati vrijeme (budućnost), ali i čin **volje, htijenja**. Zašto mehanički izbaciti veznik **da**, kad se on javlja kao veznik u tolikim zavisnim rečenicama (predikatna, objektna, posljedična, namjerna, pogodbeno, dopusna)? Zašto osiromašiti hrvatski standardni jezik samo zato što se nečega bojimo? A boje se oni koji ne znaju.

Progona nisu ostali pošteđeni ni neki prijedlozi (npr. sasvim nepotrebna 'pretvorba' izraza **na** telefonu u **pri** telefonu). Naime, sasvim je nevažno gdje se nalazi onaj tko telefonira prema aparatu. Da je po tome, zašto se ne bi govorilo i **ispod** telefona (možete telefonirati i tako da telefon držite na prsima), **lijevo od** telefona, **desno od** telefona i sl.?

Strah se uvukao i u pravopis. I ondje je bilo rješenja koja su zbunjivala korisnike (rasprave oko tzv. **pokrivenoga r** samo su dio pravopisnih prepucavanja). Paranoja ide tako daleko da se čuje i krilatica kako je cijelo štokavsko narječje srpsko. To samo svjedoči o razini naobrazbe stanovnika Republike Hrvatske, što su najnoviji statistički podaci nažalost i potvrdili (samo 8% visokobrazovanih građana, a 15% bez završene osnovne škole).

O ovoj temi govorila sam zato što mi se čini da o tako važnoj temi treba govoriti u javnosti, a ne ono što je neugodno jednostavno zgurati pod tepih. Prešućivanjem se strah ne suzbija, nego se samo pojačava. Živahna diskusija nakon mojega izlaganja, u kojoj su sudjelovali i stariji i mladi slušači, samo me učvrstila u uvjerenju da je o strahu od hrvatskoga standardnog jezika među izvornim govornicima trebalo otvoreno progovoriti.

Izbor iz literature:

1. Vladimir Drobnyak: *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Školske novine, Zagreb 1991., 1992., 1993.
2. Vladimir Anić: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1991., 1994., 1998.
3. Ivan Branko Šamija – Dražen Lukačić: *Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika*, vlastita naklada, Zagreb 1991.
4. Isti: *Razlikovnica hrvatskoga i srpskoga jezika*, vlastita naklada, Zagreb 1992.
5. Marijan Krmpotić: *Jezični priručnik*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992.
6. Ivo Pranjković: *Kronologija hrvatskoga jezikoslovlja*, Matica hrvatska, Zagreb 1993.
7. Stjepan Babić: *Hrvatski jučer i danas*, Zagreb 1995.
8. Stjepko Težak: *Hrvatski naš osebniji*, Školske novine, Zagreb 1995.
9. Grupa autora: *Govorimo hrvatski* (Hrvatski radio i Naprijed), Zagreb 1997.
10. Ilija Protuder: *Pravilno govorim hrvatski*, Split 1997., 2., prošireno izd., vlastita naklada 1998.
11. *Jezična norma i varijeteti*, Zbornik HDPL, Zagreb–Rijeka, 1998.
12. Vladimir Anić: *Jezik i sloboda*, Matica hrvatska, Zagreb 1998.
13. Josip Pavičić: *Ispod jezika*. Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb 2001.

Ivana Simeon

Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, Zagreb

Paralelni korpusi: teoretske postavke i praktična primjena

Korpusna se istraživanja mogu temeljiti na jednojezičnim ili višejezičnim korpusima. Ako se radi o tekstu pisanom na nekom polaznom jeziku L_1 , i njegovu prijevodu na jedan ili više ciljnih jezika $L_2, L_3, L_4, \dots$, možemo govoriti o paralelnim korpusima. Paralelni korpus jest dvojezični ili višejezični korpus koji sadrži niz tekstova na dva ili više jezika. Takav se korpus može javiti u nekoliko oblika: paralelni korpus koji sadrži tekstove izvorno napisane na jeziku A i njihove prijevode na jezik B (te C...); paralelni korpus koji sadrži jednaku količinu tekstova izvorno napisanih na jezicima A i B te njihove prijevode; te paralelni korpus koji sadrži samo prijevode na jezike A, B i C, dok je tekst bio izvorno napisan na jeziku Z.

Ovaj rad daje pregled metoda obrade paralelnih korpusa te njihove iskoristivosti u lingvističkim istraživanjima. U okviru obrade, koja uključuje nekoliko faza (prikupljanje samog korpusa, uklanjanje pogrešaka iz tekstova, segmentaciju, odnosno utvrđivanje relevantnih segmenata, sravnjivanje te anotaciju), posebna je pažnja dana središnjoj i najzahtjevnijoj fazi obrade – sravnjivanju.

Sravnjivanje – *alignment* – jest povezivanje segmenata polaznog teksta s odgovarajućim segmentima ciljnog teksta. Sravnjivanje se obavlja automatski ili poluautomatski, i to na razini odlomka, rečenice ili pak riječi. Najčešće se, međutim, vrši na razini rečenice. Kao konkretan primjer postupka sravnjivanja razmotrit će se uzorak teksta iz Hrvatsko–engleskoga paralelnog korpusa koji je sravnjen s pomoću programa *Vanilla Aligner* temeljenog na statističkom pristupu koji su razvili Daniel Ridings i Pernilla Danielsson sa Sveučilišta u Göteborgu.

Drugi dio rada posvećen je praktičnoj primjeni paralelnih korpusa – prije svega u leksikografiji i razvoju strojnoprevoditeljskih sustava.

Paralelni korpusi omogućavaju leksikografima da proučavaju riječi i kombinacije riječi te njihove prijevodne ekvivalente unutar konteksta u kojem se stvarno pojavljuju. Na taj način oni korisniku mogu ponuditi važne podatke o nekim aspektima značenja riječi koji bi im inače možda promakli te se usredotočili na značenja i konstrukcije čija je uporaba najrasprostranjenija. Nadalje, oni nude mogućnost automatskog ili poluautomatskog generiranja rječničkih natuknica iz paralelnih korpusa. Naposljetku, paralelni se korpusi uspješno koriste u izgradnji dinamičkih on–line rječnika.

Sravnjivanje paralelnih tekstova i izdvajanje prijevodnih ekvivalenata iz tih tekstova međusobno su komplementarni. Naime, za uspješno izdvajanje prijevodnih ekvivalenata nužno je da tekstovi budu kvalitetno i precizno sravnjeni. S druge strane, ako je već izdvojen skup prijevodnih ekvivalenata, to uvelike olakšava postupak sravnjivanja, jer ti ekvivalenti predstavljaju referentne točke u tekstovima.

Tri su osnovna pristupa izdvajanju prijevodnih ekvivalenata: izdvajanje putem uzastopnog smanjenja veličine, izdvajanje na temelju srodnosti jezika i statistički pristup. U radu se detaljno razmatra svaki od navedenih pristupa.

Uporaba korpusa donijela je višejezičnoj leksikografiji brojne pozitivne promjene. Prvo, paralelni korpus omogućava trenutačan pristup velikoj količini jezičnih podataka. Nadalje, ti su podaci relevantni za stvarnu uporabu leksičkih jedinica u prijevodima i daju presjek aktualne prevodilačke prakse. Na posljetku, digitalna priroda paralelnih korpusa omogućava lakše i brže utvrđivanje prijevodnih ekvivalenata, sastavljanje elektronskih rječnika i jednostavno i brzo ažuriranje baze jezičnih podataka. Stoga su paralelnokorpusni projekti od velike važnosti za leksikografe, ali i za održavanje koraka sa sve zahtjevnijom i opsežnijom višejezičnom komunikacijom.

Drugo – u svakom slučaju najizazovnije – područje primjene paralelnih korpusa je strojno prevođenje.

Od 40-ih godina, kada su se pojavila prva intenzivnija istraživanja na području strojnog prevođenja, pa do danas, problemu strojnog prijevoda pristupalo se na različite načine.

Svoj je procvat strojno prevođenje u Sjedinjenim Američkim Državama doživjelo tijekom hladnog rata jer se vjerovalo da je rješenje nadohvat ruke i da će računala u vrlo kratkom roku moći prevoditi novinske tekstove i na taj način pomoći obavještajnim službama.

Međutim, kako se te nade nisu ostvarivale, osnovana je komisija (Automatic Language Processing Advisory Committee – ALPAC) čiji je zadatak bio procijeniti potrebe za strojnim prevođenjem s jedne strane, te mogućnosti za razvoj korisnog strojnoprevoditeljskog sustava s druge. Rezultat je bio porazni ALPAC-ov izvještaj iz 1966. godine koji je označio kraj vladina financiranja projekata za istraživanje strojnog prevođenja, a time i dugotrajnu obustavu samih istraživanja.

Strojno prevođenje doživljava svojevrsnu renesansu od 80-ih nadalje, kada su započela ispitivanja novih metoda i pristupa automatizaciji procesa prevođenja.

Jedan od mogućih pristupa je iskorištavanje podataka dobivenih iz paralelnih korpusa koji se tijekom posljednjih desetak godina sve više prikupljaju i obrađuju.

Strojno se prevođenje može ugrubo podijeliti na strojno prevođenje u užem smislu te ljudsko prevođenje uz računalnu podršku (*machine-aided translation*). Pod strojnim prevođenjem u užem smislu razumijevamo potpuno automatizirano visokokvalitetno strojno prevođenje (*Fully Automated High Quality Translation – FAHOT*) te strojno prevođenje uz naknadnu ljudsku intervenciju.

Desetljećima su istraživači stavljali jedini naglasak na strojno prevođenje temeljeno na pravilima (RBMT). Proteklih desetak godina sve se veća pažnja poklanja prevodilačkim memorijama (TMs), statističkom strojnom prevođenju (SBMT), te strojnom prevođenju temeljenom na primjerima (EBMT). Međutim, najbolji se rezultati mogu postići kombiniranjem prednosti svakog od navedenih pristupa.

Paralelni korpusi iskoristivi su za svaki od njih, jer:

- **RBMT** – pravila se mogu formulirati na temelju statističkih podataka dobivenih iz paralelnih korpusa
- **TMs** – paralelni korpusi sami po sebi predstavljaju prevodilačke memorije
- **SBMT** – statistička analiza paralelnih korpusa iskoristiva je za razvitak statističkih prevodilačkih programa
- **EBMT** – primjeri se mogu ekstrahirati iz paralelnih korpusa

Koje su prednosti istraživanja paralelnih korpusa?

- Paralelni korpusi otkrivaju karakteristične jezične obrasce u prevedenim tekstovima (npr. eksplikacija, izbjegavanje ponavljanja, karakteristične forme TL)
- Usporednom analizom SL i TL tekstova mogu se ukloniti dvosmislenosti, te sastaviti dvojezični rječnici)
- Primjeri iz paralelnih korpusa mogu se primijeniti kako u nastavi stranih jezika tako i u obuci prevoditelja
- Također, moguća je i dalekosežnija uporaba paralelnih korpusa, prvenstveno u istraživanjima filozofskih implikacija međujezične komunikacije podataka, ideja i koncepata

Za vrednovanje strojnoprevodilačkog sustava nije dovoljno razmotriti njegove praktične rezultate. Isto tako, važne su njegove implikacije za teorijsku lingvistiku. Već smo uočili da svaki dovoljno sofisticiran sustav strojnog prevodenja predstavlja pogodan teren za lingvistiku na kojem ona može unaprijediti svoje teorije i usavršiti svoje alate.

Na kraju, valja istaknuti da postulat koji je relevantan za jednojezične korpusne – veličina – nema toliku težinu kada se radi o paralelnim korpusima. Naime, iako opsežan i reprezentativan dvojezični ili višejezični korpus nesumnjivo pruža dragocjene podatke o polaznom i ciljnom jeziku odnosno jezicima, prikupljanje je manjih korpusa vezanih uz određeno područje ili žanr ne samo lakše nego i svrhovitije: ako želimo izdvojiti prijevodne ekvivalente specifičnih termina, zacijelo je bolje upotrijebiti korpus tekstova upravo s tog područja. Čak i kada se radi u sustavima za strojno prevodenje, sustav će postići bolje rezultate ako su ulazni podaci specifični, a ne općeniti.

Paralelni korpusi su, dakle, neizostavno sredstvo kako bi se održao korak sa sve opsežnijom višejezičnom komunikacijom kojoj smo svakodnevno izloženi.

Bibliografija

- L. Ahrenberg, M. Merkel, D. Ridings, A. Sagvall Hein, J. Tiedemann, *Automatic processing of parallel corpora. A Swedish perspective*, PLUG Report, 1998. <http://stp.ling.uu.se/~corpora/plug/index.html>, ožujak 2003.
- J. D. Apresjan, I. M. Boguslavskij, L. L. Iomdin, A. V. Lazurskij, V. Z. Sannikov, L. L. Tsinman, *ETAP-2: The Linguistics of a Machine Translation System*, *Meta – Translator's Journal* 37 (1), 1992, str. 97–112.
- D. Arnold, L. Balkan, S. Meijer, R. L. Humphreys, L. Sadler (1994) *Machine Translation: An Introductory Guide*, <http://clwww.essex.ac.uk/MTbook/PostScript/chO.pdf>, ožujak 2003.

- P. Danielsson and D. Ridigns, *Practical Presentation of a »Vanilla« Aligner*, <http://svenska.gu.se/PEDANT/workshop/workshop.html>, ožujak 2003.
- L. Iomdin, O. Streiter, *Learning from Parallel Corpora: Experiments in Machine Translation*, Dailogue '99: Computational Linguistics and its Applications – International workshop, sv. 2, str. 79–88.
- P. Newmark, *Approaches to Translation*, Prentice Hall, Velika Britanija, 1988.
- T. McEnery, A. Wilson, *Corpus Linguistics*, E. U. P. 1996.
- M. Tadić, *Building the Croatian–English Parallel Corpus*, LREC 2000 Proceedings, ELRA, Pariz–Atena 2000, sv. I, str. 523–530.
- W. Teubert, *Comparable or Parallel Corpora?*, International Journal of Lexicography, 1996. sv. 9, br. 3, str. 239–265.
- J. Tiedemann, *Extraction of Translation Equivalents from Parallel Corpora*, 1998. <http://numeris.ling.uu.se/~joerg/paper/Nodalida98/Nodalida98.html>, ožujak 2003.

Branka Tafra

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

Koji i kakvi rječnici

Na predavanju u Lingvističkom krugu bilo je riječi o tome koliko se dugo rade rječnici u državnim ustanovama, o odnosu uloženi sredstava i kakvoće, o brojnim nedostacima postojećih rječnika te na kraju, na primjeru rječnika paronima, što sve treba teorijski riješiti prije početka skupljanja građe za rječnik.

CIJENA RJEČNIKA

Prije ili kasnije leksikograf počinje postavljati sebi i drugima neka rubna pitanja, rubna zato što nisu znanstvena, ali po važnosti nikako nisu rubna jer o uspješnosti njihova rješavanja ovisi i rezultat leksikografskoga rada – rječnik.

Tako se postavlja pitanje cijene naših rječnika, odnosno KOLIKO u nas košta izrada jednoga rječnika. Čini se da najbolje to u Hrvata zna Slavko Goldstein, urednik izdavačke kuće Novi Liber, koji bez ijednoga zaposlenoga leksikografa od 1991. godine objavljuje rječnik za rječnikom. On zasigurno vrlo dobro zna koliko ljudi za koje vrijeme i za koliko novca može proizvesti toliko i toliko araka jer mu rječnici izlaze manje–više u najavljenom roku. Zašto to ne znaju uprave državnih ustanova u kojima se rade rječnici i državna administracija koja ih financira?

Brojke su neumoljive. Vrijedilo bi se nad njima zamisliti. Primjerice, ako se za 20 godina obradi 450 araka, ako to radi 10 ljudi, izlazi da je svaki godišnje obradio 2,25 autorskih araka. Koliko će na kraju stvarno koštati takav rječnik, bolje je ne računati. Ili, ako 25 ljudi obradi za četiri godine oko 5000 natuknica, koliko treba godina da se obradi 80 000 natuknica? Ili, ako 20 godina obraduje desetak ljudi jedan rječnik, a on nikada neće izići, koliko je to koštalo

Hrvatsku? Ili, ako pogon od gotovo trideset ljudi uza svu moguću logistiku treba osam godina da izda rječnik od 64 000 natuknica, koliko zapravo košta takav rječnik? Uz te brojke treba napomenuti da to nisu izmišljeni scenariji, da su grubo izračunati podaci iz rada nekih naših znanstvenih ustanova.

KAKVI RJEČNICI

Upravo činjenica da rječnici jako mnogo koštaju prije nego što izidu nameće pitanje je li ta skupa roba barem vrijedna. KAKVI su nam rječnici?

Novi rječnici nerijetko nastaju kompiliranjem starih pa se pritom ponavljaju i stare pogreške. Među njima treba razlikovati dopustive i nedopustive. Među nedopustive ubraja se već izbor riječi za natuknice, primjerice *azot*, *bioskop*, *boranija*, *hirurg*, *hlor*, *kiseonik*, *kasapin*, *opština*, *satanizam*, *vaseljena*, *vasiona* i sl., riječi koje nikad u hrvatskome nisu imale status posudjenica, a danas se mogu naći u hrvatskim rječnicima. Nedopustiva je također gramatička i semantička neekvivalentnost lijeve i desne strane rječnika, gramatičke pogreške te u dvojezičnicima izostanak opisa sintaktičke i leksičke spojivosti leksičke jedinice koja se obrađuje. Pogreške se u definicijama ne mogu uz najbolju volju izbjeći, ali cirkularnost se može, a svakako i grube netočnosti kao što je prevođenje nekoga kemijskoga naziva sa »sol ili kiselina« ili vojnoga s »karabin i strojica«.

Natukničke pogreške

Pogrešna definicija može se objasniti nedovoljnim izvanjezičnim znanjem ili malim brojem primjera iz tekstova i sl., ali lik natuknice ovisi gotovo isključivo o jezikoslovnim kriterijima. Kad leksikograf odredi koji će leksik uvrstiti u svoj rječnik s obzirom na vrstu leksika i njegove vremenske granice, tada mora odlučiti koje leksičke jedinice mogu imati status natuknice i u kojem liku ona dolazi. Pritom su tri glavna područja o kojima se mora voditi računa:

a) *Gramatika*. U leksikografiji je pripadnost vrsti riječi još uvijek glavni kriterij pri određivanju natukničkoga niza, ali dvojbe nastaju pri odluci hoće li natuknica biti samo kanonski lik ili može biti i morfološki oblik, u kojim slučajevima natuknica ima množinski oblik, gdje su granice fleksije i derivacije, a gdje granice konverzije, hoće li mocijski i glagolski vidski parnjaci biti obrađeni pod jednom ili pod dvije natuknice, koje će izvedenice imati svoju natuknicu, a koje će biti obrađene kod osnovne riječi...

b) *Leksikologija*. Leksikograf mora odlučiti što mu je leksička jedinica, hoće li uzimati jezične jedinice veće i/ili manje od riječi, mora povući granice između homonimije i polisemije, leksikalizacije i sintagmatizacije, leksikalizacije i idiomatizacije...

c) *Pragmatika*. Na kraju, ali ne i manje važno, leksikograf treba voditi računa i o tome što korisnik očekuje od njegova rječnika jer će i o tome ovisiti koje će jezične jedinice uvrstiti na lijevu stranu rječnika, npr. neki će padežni i glagolski oblici imati status natuknice jer u dvojezičnim rječnicima mogu olakšati prevodenje...

Pravilno određivanje statusa natukničke riječi u leksičkom sustavu odredit će i njezinu obradu. Danas se većinom zna što je termin, a što frazem. Frazemi svakako nisu *dorski stil* i *autorski honorar*, kao što je u jednom dvojezičniku, a *voda* je ipak prije opća riječ, a tek potom termin. Proglašavajući veći dio općega leksika isključivo terminološkim, autori su rječnika (Šonje) napravili opći rječnik bez općega leksika. Prema tomu rječniku u hrvatskom jeziku u općoj upotrebi nema ni mačke, ni psa, ni vjetra, ni brda, ni vode, ni ravnice, ni rijeke, ni povrća, ni zraka. Sve su to znanstveni nazivi. Pa kad je tako, kako nas uči taj rječnik, izlazi da su nazivi i *punokrvni konji*, i *rasni konji*, i *čista voda*, i *izvorska voda* ..., te da su se frazeološka značenja *mutiti komu vodu* i *neka ga voda nosi* razvila iz značenja 'vodikov oksid' ili *dignuti sve četiri u zrak* od fizičko/kemijskoga značenja 'plinski omotač oko Zemlje ...' Nažalost, sličnih primjera ima prilično, ali je dovoljno i ovo nekoliko da se uvjerimo kako rječnicima ne treba uvijek vjerovati.

Gramatičke pogreške

1. Primjeri za nejednakost lijeve i desne strane

Imenica *pardon* definirana je kao glagol 'uzeti u obzir čije razloge za što loše počinjeno' (Anić–Goldstein); pridjev *bezimen* kao imenica '... bezimenjak; anonimac'; glagol *uzmoći* zavisnom rečenicom 'ako mognem, kad budem mogao' (Anić).

2. Primjeri za krive odrednice vrsta riječi

Iz rječnika se (Šonje) ne može doznati kojoj vrsti riječi pripadaju natuknice *minus* i *plus* jer je *minus* imenica, opća ('manjak'), i prilog, a *plus* samo imenica, matematički naziv, dakle nije antonim minusu, 'višak'.

Ne zna se kojoj vrsti riječi pripadaju ove dvije natuknice: **drugi prid.** 1. redni broj prema glavnom broju dva **2. prid.** koji se razlikuje od spomenutoga... 3. ostali... 4. strani; **drugo 1. prid.**.... **2. pril.**.... (Anić). Što je *drugi* u trećem i četvrtom značenju i završavaju li zaista pridjevi u hrvatskome na –o (*drugo*)?

Dva hrvatska jednojezičnika uz natuknicu *dva* imaju dvije gramatičke odrednice: *broj m* (Anić) i *m/s br* (Šonje). Budući da je odrednica roda ujedno odrednica za imenice, sugerira se da ta natuknica pripada dvjema vrstama riječi. Iz semantičke se obrade doznaje samo da je to glavni broj (Šonje) koji može doći i kao redni (Anić). Jedan od mogućih načina obrade te natuknice, koji se ovdje predlaže, pokazuje da je dosadašnja obrada više nego nepotpuna. (Broj frazema ovisi o opsegu rječnika.)

dvâ br. (m. i s. r. G dvàjū, DLI dvàma; ž. r. N dvjje, G dvjju, DLI dvjèma)
 1. *glavni broj za jednu jedinicu veći od jedan a.* (samostalno, neprom., samo m. r.) *za označavanje apstraktne količine:* jedan i jedan su dva; dva puta dva **b.** (uz brojive im.) *za označavanje količine od toliko predmeta:* s dvjema knjigama; između dvaju konja; u dva dana **c.** *skup od toliko jedinica, par:* dva oka **2. brojka dva, dvica** (2, II): rimsko dva; dobio je na ispitu dva **3. u im. službi: dva trećega ne čekaju **4. u uskl. službi, obično pri vježbanju: jedan, dva! **5. koji dolazi iza prvoga u redu istovrsnih predmeta, drugi:** vagon dva; tablica dva **6. u tvorbi brojevnihi riječi i složenih brojeva:** dvadesetak; dvadeset dva **7. u označavanju neodređene količine a. malo: do škole ima dva koraka **b.** (s br. tri) *neodređeno malo, malobrojno:* rekao je dvije–tri riječi **c.** (im. u N ili A +–) *približno onoliko koliko označava imenica (vrijeme, broj, mjera i sl.):* godina–dvije; čašicu–dvije; korak–dva; riječ–dvije
 ◇**biti između dviju vatri** v. vatra; **dva svijeta** v. svijet; **igrati na dvije karte** v. karta; imati **dvije lijeve ruke** v. ruka; **jednim udarcem ubiti dvije muhe** v. muha; **kao dvaput dva četiri** svakako, sigurno, očigledno: znao je zadaću kao dvaput dva četiri; **mač s dvije oštrice** v. mač; **pala knjiga na dva slova** v. knjiga; **sjediti na dvije stolice** v. stolica******

Gramatička je informacija u rječniku važnija za stranca koji uči neki jezik nego za izvornoga govornika, ali je i izvornomu govorniku rječnik brži izvor za gramatički podatak nego neki drugi jezični priručnik, u kojem često neće naći traženi podatak za pojedinu riječ. Hrvatski prosječni korisnik jednojezičnoga rječnika (strance da i ne spominjemo!) uglavnom ne zna da imenica *sirotinja* (npr. u svezi *seoska sirotinja*) kao zbirna imenica nema množinu, ne zna da imenica *ujō* (ujak) uza se ne može imati brojeve (*dva uja), ne zna je li akuzativni oblik imenice *babić* ('vino') izjednačen s nominativnim ili genitivnim oblikom, ima li pridjev *bitan* komparativ i sl. U svim se izdanjima Anića i u HER–u prepisuje pogrešna gramatička obrada: *djeca* sr (G *djece*) zb. od dijete (sklanja se kao im. žena u jednini: *dobra djeca, dobroj djeci*). Da nije slučajna pogreška, vidi se po objašnjenju sklonidbe, koja dokazuje upravo suprotno, da je riječ o imenici ženskoga roda, a ne srednjega.

Poseban je problem što nekih nužnih gramatičkih podataka uopće nema, npr. nema neprelaznoga glagola *čekati* (Anić), pa se može čekati profesora, ali se ne može čekati na red ili u redu za uplatu Lota. Dalje, ne može se izvaditi jedan zub jer rječnik (Šonje) nudi samo množinu, pa izlazi da su gramatički *zubi* isto što i *svatovi*.

Ima slučajeva u kojima leksikograf za ispravne gramatičke podatke treba imati izvanjezičnoga znanja, npr. da bi znao koji je lik nekoga etnika, ako obrađuje i onomastiku, mora znati kako stanovnici određenoga mjesta sami sebe zovu. Je li hrvatsko selo Mičije iz okolice Bosanske Gradiške (raseljeno u posljednjem ratu) imenica srednjega roda ili *plurale tantum* ženskoga roda, jezikoslovac može točno znati samo ako od Mičijaša čuje da je prije rata živio u Mičijama.

Velik dio pogrešaka nastaje tako što se zaboravi kako se nešto riješilo u prvom dijelu abecede kad se dode blizu kraja. Da bi se to izbjeglo, bilo bi jako potrebno napraviti katalog zatvorenih skupina riječi i kategorija po kojima se leksik razvrstava u iste definicijske tipove, a nakon toga napraviti katalog de-

finicijskih formula koje se primjenjuju na sve natuknice iz takvih razreda. Brojeve, ženske mocijske parove, glagolske imenice, mjerne jedinice, boje, ktetike... treba definirati istim tipom definicije. Jednako tako natuknice koje imaju iste gramatičke kategorije trebaju imati i jednaku gramatičku obradu.

KOJI RJEČNICI

Potrebni su nam rječnici svih vrsta koji će biti aktivni i pouzdani, koji će primjenjivati jezikoslovne spoznaje i teorijska leksikografska rješenja. Bilo koji da se radi, treba težiti visokoj kakvoći upravo zato što rad na rječniku uvelike troši ljude i novac. Unatoč pojačanoj leksikografskoj proizvodnji nedostaju elektronički rječnici, rječnici za različite skupine korisnika, rječnik novih riječi, kratica, rječnik kraja 20. st., mnogi normativni terminološki, prijevodno–objasnidbeni, odostražnik, različiti lingvistički kao što je tvorbeni, pravogovorni, pravopisni, »lažnih prijatelja« u odnosu na slavenske jezike i svi drugi rječnici u kojima je hrvatski u kombinaciji sa slavenskim jezicima, npr. sa slovenskim, ali i sa srpskim. Dvojezičnik hrvatsko–srpski ili obratno, za početak možda tehnički, više bi pokazao i dokazao nego mnoge rasprave i razlikovnici.

Čini se da vrijeme za velike rječnike nije prikladno jer u Hrvatskoj nema dovoljno obrazovanih leksikografa koji bi radili brže i bolje. Koliko teorijskih problema prije započinjanja rada na manjem rječniku treba riješiti, pokazuje primjer rječnika paronima (problem same definicije paronima, razgraničenje prema istokorijenskim sinonimima i antonimima, sintaktička i leksička spojitost, valentnost...). Već se na takvu manjem rječniku peče zanat iz leksikografije, leksikologije, tvorbe, etimologije, semantike, normativistike. Uz to je potrebno dosta izvanjezičnoga znanja da bi se pravilno razgraničila upotreba paronima. Sve to ponovno potvrđuje da je za vrstan leksikografski proizvod potrebno veliko znanje o jeziku i znanje o svijetu.

Ivana Vidović Bolt

Posebности poljskih i hrvatskih glagola kretanja

U procesu usvajanja poljskoga kao stranoga jezika, glagoli kretanja stvaraju velike poteškoće pa su stoga čest predmet istraživanja mnogih jezikoslovaca. Glagoli kretanja opisuju pomicanje nekog entiteta od jedne točke do druge, odnosno iz jedne točke u drugu, u nekom prostoru i vremenskom razmaku.

Analiza poljskih glagola kretanja (*iść, chodzić, jechać, jeździć* i njihovih prefiksalskih oblika) i hrvatskih glagola kretanja (*ići, hodati* i njihovih prefiksalskih oblika) ukazuje na različitosti koje zbuduju početnike u učenju poljskoga kao stranoga jezika.

S obzirom na svoja obilježja, glagoli kretanja u oba jezika čine zasebnu skupinu u odnosu na ostale glagole.

Mogućnost izricanja razlike kretanja hodom ili prijevoznim sredstvom osnovno je razlikovno obilježje poljskih glagola kretanja u usporedbi s hrvatskim. To se obilježje glagola kretanja naziva razlikovnim obilježjem načina kretanja.

Kretanje hodom izriče se glagolima *iść, chodzić, chadzać, ići, hodati*.

U poljskom se jeziku kretanje vozilom izriče glagolima *jechać i jeździć*, dok je u hrvatskom jeziku uz glagol *ići* nužna oznaka da se kretanje ostvaruje prijevoznim sredstvom ako to nije razumljivo iz konteksta. U poljskom jeziku dodatna je informacija nepotrebna.

Prometovanje vozila izriče se poljskim glagolima *iść, chodzić, jechać, jeździć* i hrvatskim *ići*. Uporaba glagola *iść, chodzić* za izricanje kretanja (prometovanja) vozila, iako propisanom normom dopuštena, u uporabnoj se normi još nije ustalila kao pravilna.

Iterativnost se izriče poljskim glagolima *chodzić i jeździć* te hrvatskim *hodati*. Glagol *ići* izriče iterativnost ako uz njega stoji priložna oznaka.

Oba se jezika odlikuju kategorijom vida, svojstvenoj slavenskim jezicima. U sklopu glagolske kategorije kvantitete razlikuju se učestali (iterativni) i trajni (durativni) glagoli. Iterativni se glagoli kretanja sve rjeđe rabe pa ulogu izricanja iterativnosti preuzimaju priložne oznake. Hrvatski iterativi mogu biti i svršena i nesvršena vida za razliku od poljskih, koji su samo svršeni.

Trajni ili durativni glagoli u oba su jezika nesvršena vida. Glagoli *chodzić, przychodzić, jeździć, zajeżdzać, hodati, hoditi, prilaziti, ulaziti* i sl. izražavaju i iterativnu i durativnu radnju.

Morfološku razinu karakteriziraju dvostruki i trostruki oblici u sklopu nesvršenoga vida. Ti su oblici naslijeđeni iz staroslavenskoga jezika, ali je došlo do promjene u sastavu tih parnih osnova. Naime, u suvremenom hrvatskom jeziku umjesto drugoga člana staroslavenske osnove, glagola *hoditi*, stoji glagol *hodati*. Glagol *hoditi* zadržao se kao glagol koji se sve rjeđe rabi u standardnom jeziku, ali je u dijalektima ostao sačuvan.

Uz prva dva člana (*iść–chodzić*), koji su članovi jednostavne parne osnove, kao treći član javlja se glagol čija je iterativnost naglašenija od drugoga člana koji također izriče iterativnost (*chadzać*). Treći član parne osnove sve se rjeđe rabi te funkciju iterativnosti i katkad durativnosti preuzima drugi član zajedno s priložnim oznakama.

Parne su osnove u suvremenom poljskom i hrvatskom jeziku recidiv parnih osnova iz staroslavenskoga jezika (*iti: hoditi, –ehati: ězditi, lěsti: laziti*) nastalih u sklopu staroslavenske glagolske opreke usmjereno: neusmjereno kretanje. Prvi član parne osnove u oba je slavenska jezika glagol koji izriče usmjereno kretanje dok se drugim članom iskazuje neusmjereno kretanje.

Ista opreka utječe i na prefiksalne izvedenice. Prefiksacijom usmjerenih glagola kretanja (*iść, jechać, ići*) nastaju glagoli kretanja svršenoga vida (*dojść, przyjechać, prići*). Glagoli kretanja nesvršenoga vida (*dochodzić, dojeżdzać, dolażiti*) nastaju prefiksacijom neusmjerenih glagola kretanja (*chodzić, jeździć, ho-*

dati). Neovisno o promjeni vida derivirani glagoli zadržavaju obilježje usmjerenosti odnosno neusmjerenosti kretanja. Glagoli kretanja u poljskom i hrvatskom jeziku razlikuju se kao:

- parne osnove (*iść – chodzić, jechać – jeździć, ići – hodati*)
- vidske parnjake (*przyjść – przychodzić, wyjechać – wyjeżdżać, ući – ulaziti, izaći – izlaziti*).

Glagoli *iść – chodzić, jechać – jeździć, ići – hodati* ne čine vidsku opreku svršeni: nesvršeni glagol jer su oba glagola nesvršenoga vida. Vidska opreka prisutna je tek u njihovim deriviranim oblicima, npr. *przyjść – przychodzić, wejść – wchodzić, izaći – izlaziti, doći – dolaziti*.

Hrvatski su glagoli kretanja *doći – dolaziti, zaći – zalaziti* supletivni vidski parnjaci, a njihova je supletivnost posljedica različitih korijenskih morfa *–hod* i *–laz*.

U sklopu semantičke razine glagoli kretanja dijele se na *primarne* i *sekundarne*. Primarni glagoli kretanja izriču samostalan pokret kojemu nužno ne prethodi još jedan (*ići, hodati*). Sekundarni glagoli kretanja uvjetovani su dodatnim prethodnim pokretom, npr. *eksplodirati, gutati, piti* i sl.

Poljske i hrvatske glagole kretanja razlikujemo s obzirom na:

- način kretanja (kretanje hodom, kretanje prijevoznim sredstvom)
- vrstu kretanja (usmjerenost: neusmjerenost kretanje, jednokratno: višekratno kretanje) i
- smjer kretanja koji izriču (horizontalno, vertikalno, kružno, polukružno kretanje i koso kretanje).

Literatura:

1. Anić, Vladimir (1998): *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb
2. Babić, Stjepan (1986): *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, HAZU–Globus, Zagreb
3. Babić, Stjepan (1978): *Iterativizacija i srodne pojave u tvorbi glagola*, Filologija 8, Zagreb
4. Babić, Stjepan (i sur.) (1991): *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, Nacrti za gramatiku*, HAZU–Globus, Zagreb
5. Barić, Eugenija (i sur.) (1995): *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb
6. Bartnicka, Barbara i Halina Satkiewicz (1990): *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Wiedza Powszechna, Warszawa
7. Bartula, Czesław (1994): *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, PWN, Warszawa
8. Bojar, Bożena (1977): *Polskie czasowniki ruchu*, w: Polonica III, Ossolineum, Warszawa
9. Bojar, Bożena (1979): *Opis semantyczny czasowników ruchu oraz pojęć związanych z ruchem*, UW, Warszawa
10. Grzegorzczkova, Renata (1984): *Zarys słowotwórstwa polskiego, Słowotwórstwo opisowe*, PWN, Warszawa
11. Katičić, Radoslav (1991): *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, HAZU–Globus, Zagreb
12. Jurčević, Ivan (1990): *Problem funkcije determiniranih i indeterminiranih glagola kretanja u staroslavenskom i crkvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije*, HFD, Zagreb

13. Laskowski, Roman (1998): *Aspekt czasowników przemieszczania (ukierunkowanego ruchu liniowego)* iz: *Z polskich studiów slawistycznych*, Energeia, Warszawa
14. Oczkova, Barbara (1987): *Iteratiwa tipu –našati, –vađati, –važati w języku serbsko-chorwackim*, *Slawistyczne studia językoznawcze*, Kraków
15. Pintarić, Neda, i Ivana Vidović (1998): *Utjecaj staroslavenskih glagola kretanja na suvremene slavenske jezike (poljski, hrvatski)*, *Riječ* 4, Rijeka
16. Pranjković, Ivo (1993): *Hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
17. Szymczak, Mieczysław, red. (1978): *Słownik języka polskiego, I–III*, PWN, Warszawa
18. Vrana, Josip (1965): *Uvod u slavensku poredbenu gramatiku*, Zagreb
19. Wierzbicka, Anna (1972): *W poszukiwaniu semantycznego modelu czasu i przestrzeni*, w: *Semantyka i sżownik*, Ossolineum
20. Žic-Fuchs, Milena (1982): *Kontrastivno ispitivanje semantičkog strukturiranja osnovnih glagola kretanja (come-go, doći-ići) u hrvatskom i engleskom jeziku* (magistarska radnja), Zagreb
21. Žic-Fuchs, Milena (1991): *Znanje o jeziku i znanje o svijetu, Semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku*, SOL, Zagreb

Nina Tuđman Vuković
Filozofski fakultet, Zagreb

O značenjima engleskih glagola govorenja: *speak, talk, say* i *tell*

Glagoli *speak, talk, say* i *tell* po svojoj osnovnoj značenjskoj odrednici pripadaju kognitivnoj domeni govorenja. Kako govorenje kao fiziološka aktivnost najčešće nije samo sebi svrhom, ovi se glagoli nužno moraju promatrati i u okviru međusobne interakcije sudionika komunikacijskog procesa. Nadalje, s obzirom na vrlo visoku frekventnost tih glagola u jeziku, ne iznenađuje što neke njihove uporabe zadiru i u druge kognitivne domene.

Usporedbom konstrukcija (*strukturalnih okvira*) u kojima se ta četiri glagola javljaju u odabranom korpusu zaključili smo da se oni mogu podijeliti na dva strukturalno i značenjski srodna para – *speak* i *talk* te *say* i *tell* – pa smo ih u tom smislu i analizirali. Kod glagola *speak* i *talk* prevladavaju neprijelazne uporabe, gdje se profilira samo jedan sudionik događaja, te konstrukcije s prijedložnim izrazima koji označavaju drugoga sudionika interakcije ili temu (*The prince spoke to the audience about caring for terminally ill*). Činjenica da taj drugi element nije dio rečenične jezgre, dakle nije u svojstvu subjekta ili objekta, upozorava na njegovu manju kognitivnu istaknutost u odnosu na profiliranog sudionika – govornika, i sam proces. Veća se pozornost, dakle, usmjerava na sam proces govorenja, pa u skladu s time kažemo da *speak* i *talk* označavaju proces govorenja ili pak komunikacijski proces u cjelini. Međusobne značenjske razlike ovih dvaju glagola odražavaju se u kombinaciji s drugim jezičnim jedinicama koje stoje u njihovoj bližoj ili daljoj okolini te čestotama pojedinih *strukturalnih okvira*. Zaključili smo da prema tim načelima *speak* u većoj mjeri naglašava komponentu 'naglas se koristiti ljudskim jezikom' i perspektivu go-

vornika, a *talk* međusobnu interakciju dvaju više ili manje ravnopravnih sudionika. To ne znači da ti glagoli u nekim okolinama ne mogu biti zamjenjivi (uz nužno postojanje različitih značenjskih nijansi), pri čemu jedan stoji u više, a drugi u manje prototipnom okruženju.

Glagolima *say* i *tell* svojstveno je da izražavaju poruku, i to najčešće u okviru izravnih navoda i objektnih zavisnih rečenica, dakle izravno bez prijedložnih izraza. Pritom glagol *tell* u velikoj većini primjera na mjestu prvoga objekta iskazuje primatelja poruke. Njihova osnovna strukturalna, a time i semantička, razlika očituje se u temeljnim konstrukcijskim shemama $X \text{ say } Z'$ i $X \text{ tell } Y Z'$, gdje na mjestu objekta u širem smislu Z' stoji poruka izražena u manje ili više sažetom obliku, od izravnih navoda do pojedinačnih pojmova koji karakteriziraju njezin oblik i sadržaj (primjerice '*I have to go,*' *she said.*; *He told the jury he had no recollection of the crash*). Osnovni strukturalni okviri glagola *say* i *tell* ekstenzije su prijelazne odnosno dvostruko prijelazne konstrukcije, što se odražava i u značenju konkretnih jezičnih ostvaraja. Na sintaktičkom mjestu izravnoga objekta kod glagola *say* stoji poruka, pa se profilira njezino stvaranje, dok isto mjesto kod glagola *tell* zauzima neizravni objekt koji izražava primatelja poruke, pa je u središtu pozornosti njezin prijenos od govornika do primatelja. Pritom se poruka doživljava kao znanje i ima svojstvo potencijalno relevantne informacije, dok se kod glagola *say* ni na koji način ne implicira njezina moguća važnost za primatelja. Odatle, primjerice, proizlazi mnogo veća čestota pojavljivanja prijedloga *about* kojim se izražava tema uz glagol *tell* nego uz *say*. Kao i kod prethodnog para glagola i ovdje postoje konteksti u kojima se mogu upotrijebiti oba glagola bez većih značenjskih razlika, pri čemu se jedan glagol u takvu kontekstu nalazi u prototipnoj uporabi, dok je drugi nužno periferna kategorija.

Na temelju rezultata dobivenih u analizi, zaključujemo da unutar svojih značenjski određenih *strukturalnih okvira* ova dva para glagola pokazuju i jednu sličnost. Naime, u svakom paru po jedan je glagol više orijentiran na fizičko govorenje i samu jezičnu proizvodnju (*speak* i *say*), a drugi na međusobnu interakciju te sadržaj poruke i njegovu važnost za sudionike komunikacijskog procesa. Ta se činjenica jezično odražava u čestoti eksplicitnog iskazivanja drugog sudionika, primatelja i teme o kojoj se govori.

Značenjska analiza bliskoznačne skupine glagola poput *speak*, *talk*, *say* i *tell* te određivanje njihovih međusobnih odnosa nužno zahtijeva i analizu njihovih strukturalnih okvira, koji ne predstavljaju samo kostur u koji se pojedini leksemi ugrađuju, već u izgrađivanju složenijih jezičnih jedinica sudjeluju kao elementi koji i sami nose značenje. Kao najbolji okvir za takav pristup pokazala se *kognitivna lingvistika*, odnosno *kognitivna gramatika*, koja naglašava upravo značenje kao temelj svih jezičnih jedinica bilo koje razine i ima razvijen aparat koji konceptualne kategorije povezuje s jezičnima, posebice u engleskom jeziku. Takvo shvaćanje jezika upućuje na to da čitav vokabular jednoga jezika zajedno s leksemima inherentnim *strukturalnim okvirima* tvori mrežu međusobno povezanih struktura koja ujedinjuje sve jezične razine te da se jezik može promatrati jedino u smislu međusobne ovisnosti leksema i konstrukcija iz čega pak proizlazi i međusobna značenjska povezanost različitih leksema na paradigmatškoj razini.